

Zabytki architektury:

- 1. Męski Klasztor Prawosławny p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny i św. Jana Teologa w Supraślu** to kompleks obiektów pobazyliańskich, w dużej mierze odrestaurowanych w XX wieku. W latach 1614 – 1839 należał do unickiego zakonu św. Bazylego Wielkiego. Jednego z istotniejszych ośrodków bazylianów, „jedynego męskiego zgromadzenia zakonnego istniejącego w Kościele Wschodnim”. Na równi z klasztorem św. Trójcy w Wilnie, św. Jura we Lwowie i Ławry Poczajowskiej na Wołyniu. W XVI wieku monaster otrzymał miano „ławry”. Rozwój oraz prosperowanie zakonu często zależało od stosunków przełożonych (ihumenów, archimandrytów) z fundatorami. Pogorszenie relacji skutkowało nierzadko wielorakimi problemami. Od 1839 klasztor znowu był prawosławny. Ważnym momentem był rok 1910, w którym Święty Synod wyniósł klasztor do I rangi wśród prawosławnych świątyń oraz 1915, kiedy uciekający przed Niemcami mnisi wywieźli najcenniejsze skarby (relikwie, „książkę cudów”, cudowny obraz Supraskiej Madonny), które następnie przepadły bez wieści. W 1944 roku wycofujące się wojska niemieckie wysadziły cerkiew Zwiastowania NMP, którą zaczęto odbudowywać dopiero w roku 1984. Kompleks zabudowań klasztornych istniejących obecnie tworzy:

Cerkiew obronna Zwiastowania Najświętszej Marii Panny - pochodzi z początku XVI wieku. Ufundowana została przez Aleksandra Chodkiewicza oraz arcybiskupa smoleńskiego Józefa Sołtana. Budowla przedstawia wiele cech stylu bizantyjskiego oraz gotyckiego, jak krypta znajdująca się pod prezbiterium, absyda odchylona w prawo, sklepienia kryształowe, gwiazdziste, krzyżowe. Baszty narożne służące jako klatki schodowe, zmniejszają parcie dachu na ściany. Część obronna na piętrze posiada sporą liczbę wykuszy ze strzelnicami w gzymsie, a olbrzymie strychy dają możliwości obrony, bytowania ludzi i magazynowania zapasów. Cerkiew była niezwykle bogato zdobiona. W centrum stał Ikonostas z XVII w. z obrazami malowanymi na płótnie lub miedzi. Na szczególną uwagę zasługiwały wysokiej klasy freski serbskiego malarza Nektarego, które jednak tylko po części przetrwały próbę czasu, liczne najazdy oraz wojny. Ocalała polichromia wystawiona w Pałacu Archimandrytów jest z rzadka już spotykanym przykładem malarstwa bizantyjskiego. Harmonijnie połączono sztukę Wschodu z Zachodem, tak jak to robiono ówczesnie na Bałkanach. Najważniejszym dziełem był wizerunek Matki Boskiej Supraskiej, który zaginął wywieziony w głąb Rosji. Sobór

Biskupów Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w 1989 przywrócił Klasztor Męski Zwiastowania Najświętszej Marii Panny.

Pałac Archimandrytów (Opatów) - z XVII w., gruntownie przebudowany po 1941 roku i zniszczeniach rosyjskich okupantów, to budynek na planie prostokąta, w stylu manierystycznym i układzie wewnętrznym amfiladowo – korytarzowym. Do najważniejszych pomieszczeń zalicza się refektarz z plafonem oraz kaplicę pałacową. Obecnie są przeznaczone na obiekty muzealne. Niegdyś istniała tu także prężnie działająca drukarnia. Wydająca swe książki do księgarni warszawskich, wileńskich, poznańskich czy też krakowskich. Początkowo drukowano księgi o tematyce ściśle religijnej. Z czasem drukarnia zaczęła wydawać także świeckie treści, jak tomiki poezji, książki podróżnicze, a nawet francuskie romanse.

Cerkiew św. Jana Teologa - wybudowana przez Rosjan między 1889 - 1890, w stylu koszarowo – imperialnym, z czerwonej cegły. Obecnie znajdują się w niej kopia świętego obrazu Madonny Supraskiej, do której pielgrzymują prawosławni z najdalszych zakątków. Dziś jest także główną świątynią prawosławnej wspólnoty miasta.

Ruiny katakumb - znajdują się nieopodal Domu Ogrodnika. Stanowią jedyną namiastkę Cerkwi pod wezwaniem Zmartwychwstania Chrystusa, która stała tu od XVI do XIX wieku. Chowano w niej braci zakonnych. Została rozebrana, a zaniedbywane przez mieszkańców katakumby upamiętniają dziś jedynie krzyże wbite w ziemię oraz stara, pordzewiała tabliczka.

Żaczek – ostatni z wybudowanych przez bazylianów obiekt, z 1764 roku.

Brama – dzwonnica - wybudowana w 1679 roku w stylu barokowym z elementami rokoka, przebudowana w 1735 roku po pożarze. Dziś pełni funkcję głównej bramy prowadzącej na teren klasztoru.

Ciąg parterowych budynków klasztornych z XVIII wieku, w stylu barokowym.

Biblioteka – najważniejszym rękopisem w zbiorach była „Kronika ruska” z XV w. oraz „Kodeks supraski” z XI wieku napisany cyrylicą (duże litery alfabetu greckiego). Kodeks supraski stanowi bezcenne dzieło oraz jedyny egzemplarz pozwalający na badania języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, który przetrwał do naszych czasów. Karty tej niezwyklej księgi zostały podzielone i część z nich znajduje się w Bibliotekach w Petersburgu, Lublanie, Warszawie.

Ogrody włoskie - dziś możemy podziwiać niewielki fragment ogrodu biegnący wzdłuż Pałacu Opatów, który w XVII w. ciągnął się aż po rzekę Grabówkę.

2. **Dom Ogrodnika** – powstał w XVII wieku dla ogrodnika klasztornego, który miał doglądać ogromnych terenów parkowych należące do zakonników. Drewniany dom kryty dachem polskim, łamanym. Niezwykle charakterystycznym w tamtym okresie. Budynek przez pewien okres pełnił funkcje karczmy, później poczty. Dlatego nazywa się go zamiennie Domem Ogrodnika, Dawną Karczmą lub Starą Poczta.

Dom Ogrodnika w Supraślu przy ulicy Konarskiego.

3. **Biały Dworek** – nazywany też Dworkiem Zacherta lub Dworkiem Jaworowskiego mieści się przy ulicy abp. gen. M. Chodakowskiego w Supraślu. Wybudowany na niewielkim wzniesieniu tuż nad rzeką w 1822 przez ostatniego unickiego biskupa Leona Jaworowskiego. Kilka lat później przeszedł w posiadanie rodziny Zachertów, w którym pozostał do 1939. Po wojnie zamieszkiwali go uczniowie, potem nauczyciele pobliskiej szkoły, a od 1998 roku jest siedzibą zarządu Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej.
4. **Pałac Buchholtza** – obecny wygląd uzyskał po 1892 roku. Nadano mu wówczas cechy francuskiego, niderlandzkiego i włoskiego renesansu tworząc piękny, biały pałac w stylu eklektycznym. Wewnątrz po dziś dzień podziwiać można secesyjne zdobienia, dębowy strop w sali balowej, klatkę schodową, teatr domowy oraz gabinet. W ogrodzie, o kompozycji naturalistycznej interesującym okazem jest sosna czarna. Na pałacowej

wieżę gniazdo mają bociany, nierozwalny symbol Podlasia. Bociany zamieszkują wieżę od 1944 roku, kiedy to wojska niemieckie opuściły miasto. Od tamtej pory powracają co roku i powiększają swój „dom”. Może być to największe gniazdo bocianie na Świecie. Od 1967 roku Pałac mieści Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych im. Artura Grottgera. Jedno z najstarszych w Polsce.

Pałac Buchholtza przy placu Kościuszki w Supraślu. Ujęcie od strony frontowej.

Na wieży widać gniazdo bocianie.

5. **Ratusz w Supraślu** – w 1906 roku baronowa Józefina Zachert założyła w tym budynku szkołę, w której podczas zaboru rosyjskiego uczono potajemnie języka polskiego, a także historii. Od 1993 roku funkcjonuje w nim Urząd Miasta.
6. **Dom Kleina** – obecnie siedziba Centrum Kultury i Rekreacji w Supraślu, to przykład przemysłowego budownictwa XIX-wiecznej Polski. Budynek z czerwonej cegły należał do administratora fabryki Buchholtza.
7. **Dom Ludowy** – powstał w 1934 roku, prezentując styl modernistyczny okresu międzywojennego. Przez lata pełnił różnorakie funkcje, mieścił wiele instytucji

społecznych oraz kulturowych. Był przede wszystkim miejscem spotkań. Obecnie siedzibę ma w nim kino „Jutrzenka”.

8. **Rynek** – pełniący niegdyś funkcję handlową po II Wojnie Światowej przekształcony został w park. Dąży się do przywrócenia mu poprzedniej roli, poprzez budowę jednokondygnacyjnych pawilonów z rozpoznawalnym dwuspadowym dachem naczółkowym. Władze miasta starają się przywrócić dawny wygląd tzw. Starego Supraśla.
9. **Układ miasta** – znaną cechą miasta XIX – wiecznego, przemysłowego, powieloną zarówno w Zgierzu (z którego przybył Zachert) jak i w Supraślu są ulice wychodzące ze środka każdej pierzei rynku.
10. **Państwowy Dom Dziecka** – przy ul. Piłsudskiego w Supraślu. Wybudowany 1924 roku jako Sanatorium Złotego Krzyża dla gruźlików. Sprzeciw mieszkańców spowodował, że lokal zaanektowano na Dom Starców. Następnie dom otrzymał zakon szarytek, opiekujący się sierotami. Po wojnie zakonnice musiały opuścić budynek, który przejął Państwowy Dom Dziecka.
11. **Teatr Wierszalin** – założył w 1991 r. reżyser Piotr Tomaszuk wraz z grupą aktorów. Od 1994 znajduje się w budynku dawnego Gminnego Ośrodka Kultury w Supraślu. Teatr płynnie łączy i eksponuje tygiel kulturowy polskiego pogranicza. Wydobywa codzienne historie supraślan i opisuje w unikatowy sposób. Teatr z sukcesami gościł na prestiżowych scenach w Nowym Jorku, Hanowerze, Tokio, Chicago, Toronto, Londynie, Sydney. W Edynburgu trzykrotnie zostawał laureatem nagrody Fringe First podczas światowego festiwalu teatralnego.
12. **Dom Jansena** – w 1866 Johann Jansen zakupił od Zacherta murowany dom, tuż przy rynku, a od 1879 roku stanowił własność jego syna - Adolfa Jansena, właściciela farbiarni i fabryki sukna prosperującej do wybuchu I Wojny Światowej.
13. **Domy Tkaczy** – zaczęły powstawać po 1849 roku na wydzierżawionych przez Wilhelma Fryderyka Zacherta działkach. Domy były drewniane z licowanych bali, na

kamiennym fundamencie, parterowe, szerokofrontowe, ustawione tuż przy drodze czym zyskiwano spory, w tamtym czasie ogród. Dachy dwuspadowe, naczółkowe kryte były gontem lub „holenderka” (dachówka ceramiczna). Ciekawostką są dwa kominy z nogawicami, czyli kanałami kominowymi łączącymi się w jeden tuż nad sienią (kształtem przypominają nogawki). Układ przestrzenny domostwa wyróżniał się trzy metrową sienią przechodząca przez środek domu. Od sieni dwoje drzwi prowadziły do izb po jednej stronie domu, kolejne dwoje drzwi, po drugiej stronie - do pracowni tkackiej. Do dziś taka zabudowa zachowała się przy ulicy 3 maja, Cieliczańskiej, Nowy Świat oraz 11 Listopada w Supraślu.

- 14. Kościół katolicki p.w. Świętej Trójcy w Supraślu** – powstał w latach 1861 – 1863 na planie prostokąta, jednonawowy z zamkniętą absydą. W 1902 dobudowano wieżę z dzwonnice w kształcie ośmioboku, chór i dwie zakrystie.
- 15. Kościół katolicki p.w. Matki Boskiej Królowej Polski** - dawny kościół ewangelicki p.w. Zmartwychwstania Pańskiego, tzw. Kircha, z 1885 roku. Wybudowany przez parafian z funduszy m.in. Adeli Buchholtz, w stylu eklektycznym z elementami neogotyku. Wiodącym ogniwem jest strzelista wieża w kształcie ostrosłupa. W czasie II Wojny Światowej niemieccy żołnierze przechowywali w nim kosztowności należące do supraskich Żydów zamordowanych w Treblince. Po wojnie kościół niszczał. Dopiero od 1979 r. zaczęto prace remontowe.
- 16. Cerkiew p.w. św. Jerzego Męczennika na Podsupraślu** – wzniesiona w 1901 r., a od 1923, kiedy to mnisi zmuszeni zostali do opuszczenia klasztoru, do 1956 roku była jedyną świątynią dla prawosławnych supraślan. W roku 1932 dobudowano dzwonnice.
- 17. Ulica Lewitówka w Supraślu** – nazwa pochodzi od doktora Lewitto, który pierwszy postawił tam swoją willę. Z czasem w jej otoczeniu powstawały równie duże, trzykondygnacyjne domy. Zapoczątkowało to podział miasta na części: mieszkaniową, handlowo-usługową oraz sanatoryjno – letniskową.
- 18. Cerkiew św. Męczennika Pantelejmona w Zaściankach**

Obiekty techniki i działalności gospodarczej:

1. Młyn wodny koło rezerwatu Krasne
2. Młyn wodny w Międzyrzeczu koło Kopnej Góry
3. Papiernia – powstała na potrzeby drukarni przyklasztornej w 1710 roku. Pozostałością po tym małym przedsiębiorstwie jest dziś ślad mostu i jazu z niewielką zatoczką około kilometra w kierunku północnym od klasztoru.

Muzea:

1. Muzeum Ikon - mieści się w Pałacu Opatów. W nowoczesny sposób przybliża symbolikę Ikony, ponieważ jest niezwykle istotnym komponentem wyznaniowości religii prawosławnej. Uświęcone obrazy tworzone specjalistyczną techniką, malowane na drewnianych deskach przedstawiają wizerunki świętych lub sceny z ich życia. Ikonami otoczonymi wciąż były ikony Chrystusa Zbawiciela, Matki Bożej Umilenije oraz Matki Bożej Hodigitrii Supraskiej. W Muzeum oprócz ikon możemy obejrzeć pracownię ikonografa.
2. Muzeum Historii Puszczy Knyszyńskiej – przy Arboretum w Kopnej Górze prezentuje zbiory przedmiotów używanych przez osadników puszczańskich, mundury, uzbrojenie wojsk napoleońskich i powstańców listopadowych oraz styczniowych.

Cmentarze supraskie:

1. Cmentarz prawosławny na Podsupraślu – znajduje się tu cerkiew św. Jerzego Męczennika. Uwagę zwraca brama z czerwonej cegły.
2. Cmentarz katolicki – dawniej unicki, umiejscowiony przy ulicy Białostockiej w Supraślu, po jej południowej stronie, z licznymi zabytkowymi grobowcami. Ciekawym obiektem jest kaplica cmentarna p.w. Wszystkich Świętych z XIX w., z XVIII – wieczną wieżą, po części murowaną, po części drewnianą.
3. Cmentarz ewangelicki – z lat 40. XIX wieku, leży naprzeciwko cmentarza katolickiego. Grobowce rodzinne Zachertów i Buchholtzów znajdujące się właśnie na tym cmentarzu wyróżniają się bogactwem architektonicznych detali. Fundatorką mauzoleum Buchholtzów była Adela Buchholtz. Ceglana kaplicę wraz z grobowcem ukończono w 1904 r. według projektu Hugo Kubera w stylu neogotyckim. Z zewnątrz pokryta jest piaskowcem, okna przyozdobiono zaś witrażami. Kaplica Zachertów jest starsza, pochodzi z roku 1885. Obie zostały zamurowane po wielokrotnych dewastacjach